

طرح‌شکلی و راه‌اندازی موزه‌ها

دکتر اصغر کریمی

حوزه فرهنگی ایران بزرگ:
گاهواره فرهنگ و تمدن

موزه و فرهنگ

امروزه نشانه‌های پویای این فرهنگ غنی، که ریشه در هزاران سال عمر بشر دارد، با زندگی جاری و ساری مردم در هم آمیخته و فرهنگ امروزی این مردم را شکل داده است. آثار و نشانه‌های این فرهنگ، که در حال حاضر جانمایه روح زندگانی مردم را در عرصه حیات تشکیل می‌دهند، با همه توضیحات و تفسیرها و اسناد، در دوایر مردم‌شناسی موزه‌ها گرد می‌آیند. آن دسته از آثاری که در گذشته‌های دور مورد استفاده مردم بوده، ولی در جریان تاریخ، سازنده و مصرف‌کننده آنها از میان رفته و خود آثار در دل خاکی که از ویران شدن مسکن و سرپناه و جان‌پناه این مردم در طول قرون و اعصار به وجود آمده است، مدفون شده و امروزه به دست ما می‌رسند، در دوایر باستان‌شناسی موزه‌ها جای می‌گیرند و همراه با اسناد مربوط به محوطه‌ها، بخشی از روند مبهم تحول تاریخی فرهنگ را روشن می‌کنند. دایره هنرهای سنتی موزه‌ها، جایگاه آثاری است که هنر سنتی را به یاری هنرمند سنتی، به طور زنده و پویا تا روزگار ما کشانده است. این هنر سنتی، تا روزی که هنرمند سنتی وجود داشته باشد و دانش و هنر خود را در این زمینه و بدون تأثیر پذیری از تکنولوژی مدرن و

ایران سرزمین پهناوری است که به شهادت تاریخ، اولین طلعه‌های فرهنگ و تمدن انسان در کرانه‌های شریانهای حیاتی آن مثل کارون، دز، کرخه، زاینده‌رود، سیمینه‌رود، زرینه‌رود، سپیدرود، دجله، فرات و جز آنها پدید آمده است. در حال حاضر، مردم این آب و خاک، در این گستره عظیم جغرافیایی، با نام ایرانی و با مذهب اسلام، ملت و امت واحدی را تشکیل می‌دهند و به صورت مجتمعات انسانی، در مراکز سکونت آن از نوع آبادی و ده و روستا و شهر، در قالب گروههای اجتماعی مثل خانواده، قوم، قبیله، ایل، عشیره، یا گروههای شغلی و صنفی و ... به حیات خود ادامه می‌دهند. اینان بازماندگان مردمانی هستند که در هزاران سال پیش، در این بخش از کره خاکی، تمدن انسان را بنیان گذاشتند و به همین دلیل دانشمندان و مورخان عصر حاضر این قسمت از زمین را، که مشرق زمین نامیده می‌شود، به عنوان گاهواره تمدن انسان شناخته و به همین نام نیز نامیده‌اند. از آن زمان تاکنون این فرهنگ بدون انقطاع و به طور مستمر بالیده و بارور شده، و در جریان تاریخ در اثر عوامل و پدیده‌هایی چون فرهنگ‌پذیری و فرهنگ فرستی و تبادل فرهنگی و اختلاط

مکاتب هنری نوین زمان و تبعات آنها، به نسل بعد منتقل کند، به حیات خود ادامه خواهد داد.

بنا براین، موزه جایگاه نگهداری آثار و نشانه‌های فرهنگ و تمدن بشر و محل مطالعه روند تطور و تکامل فرهنگها و در مجموع، فرهنگ انسان است، که انسان به دلیل داشتن همین فرهنگ، انسان است.

موزه سیار و علل تشکیل و راه اندازی آن

انسان امروزی در هر جای این کره خاکی، از دیدن آثار و نشانه‌های انسانهای گذشته لذت می‌برد، عبرت می‌گیرد، می‌آموزد و همه اینها موجب بقا و پیشرفت او می‌شود. بنابراین، در چهار چوب برنامه‌های آموزشی، ارتقای فرهنگی، حفظ هویت فرهنگی و سرانجام مقابله با هر نوع تهاجم فرهنگی، وجود موزه در هر جامعه‌ای از ضروریات است. در راستای درک چنین ضرورتی است که سازمان میراث فرهنگی کشور، حوزه مدیریت برنامه‌ریزی موزه‌ها و نمایشگاهها را مسئول برنامه ریزی در راستای ایجاد، گسترش و تجهیز موزه در سراسر کشور کرده است.

موزه‌های تحت پوشش سازمان میراث فرهنگی کشور، به سه گروه عمده (موزه‌های ملی، موزه‌های استانی و موزه‌های محلی) تقسیم می‌شوند. در موزه‌های ملی، آثار و نشانه‌های فرهنگی سرتاسر کشور، در دوایر باستان‌شناسی، مردم‌شناسی و هنرهای سنتی آن به نمایش گذاشته می‌شود. در موزه‌های استانی، آثار و نشانه‌های فرهنگی خرده فرهنگهای همان استان به معرض نمایش در می‌آیند و در موزه‌های محلی، آثار و نشانه‌های فرهنگی خرده فرهنگ همان محل نشان داده می‌شود.

سازمان میراث فرهنگی کشور در آخر برنامه پنج ساله اول توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی دولت، ۴۲ موزه فعال را در چهار چوب سه گروه فوق‌الذکر، زیر نظر داشته است که تعدادشان در آخر

برنامه پنج ساله دوم به ۱۹۲ باب خواهد رسید. ولی با توجه به گستردگی وسعت کشور ایران، یعنی ۱۶۴۸۱۹۵ کیلومتر مربع مساحت و ۶۵۰۰۰ آبادی و ۲۳۰ شهرستان (براساس آمار سال ۱۳۷۲) و حدود ۶۰ میلیون نفر جمعیتی که به طور پراکنده در این آبادیها و شهرها زندگی می‌کنند، و از این تعداد حدود ۲ میلیون نفر آن کوچ‌نشینند و به صورت ایلات چادرنشین بختیاری، قشقایی، ایلات خمسه فارس، ایلات کهگیلویه و بویراحمد، ایلات مختلف کرد و لر، ایلات شاهسون، کوچ‌نشینان شمال خراسان، عشایر گوناگون بلوچ و عرب‌زبان خوزستان و بسیاری ایلات و عشایر کوچک دیگر، در مساکن متحرک بین بیلاق و قشلاق به سر می‌برند. بدیهی است که فقط تعداد کمی از این جمعیت می‌توانند از این نهاد فرهنگی، علمی و آموزشی، یعنی موزه، بهره‌مند شوند. و این امر در واقع نادیده گرفتن حق مسلم جمع کثیری از مردم ایران است که می‌خواهند و باید از چنین نهادی بهره‌گیرند.

به همین دلیل، مدیریت برنامه‌ریزی موزه‌ها و نمایشگاههای سازمان میراث فرهنگی کشور، تشکیل و راه‌اندازی حداقل چهار دستگاه موزه سیار را در برنامه پنج ساله دوم خود گنجانده است. این موزه‌ها قادر خواهند بود با اجرای برنامه‌های مستمر و سیار خود، در دور افتاده‌ترین و محرومترین نقاط کشور، تقریباً همه کشور و تمام قشرهای اجتماعی و گروههای شغلی و صنفی و گروههای دیگر را در برگیرند و آنها را با جلوه‌های میراث فرهنگی کشور آشنا کنند و موجب تحکیم همبستگی ملی و هویت فرهنگی شوند و اطلاعات و آموزشهای لازم را در اختیار آنها قرار دهند. با مطالعات کارشناسی دقیقی که بر مبنای پژوهشهای میدانی و نظرخواهی عمومی صورت گرفته است، پیش بینی می‌شود که شعاع عملکرد این موزه‌های سیار و نتایج حاصل از آنها، چندین برابر موزه‌های ثابت موجود در مراکز استانها، یا شهرستانها باشد. از این رو در

مقام مقایسه باموزه‌های ثابت، با سرمایه‌گذاری اندکی که طبق برآورد این طرح روی آنها خواهد شد، نتیجه کار، بسیار پربارتر از موزه‌های ثابت خواهد بود. با اجرای چنین طرحی، به جای این که سازمان میراث فرهنگی کشور، برای انجام وظایف و تحقق اهداف خود، هزینه‌های فراوانی را برای تبلیغات صرف کند و نیروهای متفکر قابل توجهی را برای برنامه ریزی، به منظور جلب و جذب مردم به موزه‌ها بسیج کند، موزه‌ها را به درون اجتماعات انسانی خواهد برد. بنابراین اجرای چنین طرحی فی‌نفسه به مثابه تبلیغات برای جذب مردم به موزه‌های ثابت مستقر در مراکز استانها و شهرستانها، خواهد بود.

ساختار کلی موزه سیار

هر دستگاه موزه سیار از یک دستگاه اتوبوس، که با هزینه‌ای کم برای همین منظور طراحی خواهد شد و چادرهای الحاقی به وسعت آن خواهد افزود، و دو دستگاه اتومبیل سواری، که خدمه موزه و نگهبانان آن را حمل خواهند کرد، تشکیل می‌شود و بعد در جاده‌های ایران به حرکت در خواهد آمد، و در روستاها و شهرها، در بین ایلات و عشایر، یا در مدارس و سایر مراکز آموزشی چند روزی را توقف خواهد داشت. این موزه با استفاده از تکنیکهای جدید سمعی و بصری، اطلاعات و آموزشهای لازم را به بازدیدکنندگان خواهد داد. بنابراین موزه سیار، خدماتی به شرح زیر خواهد داشت:

۱- ارائه اشیا موزه‌ای.

۲- ارائه اطلاعات مربوط به هر یک از اشیا به نمایش گذاشته شده به صورت تصویر، طرحهای تشریحی و اسلاید.

۳- ارائه اطلاعات در زمینه‌های گوناگون باستان‌شناسی، مردم‌شناسی، هنرهای سنتی، مرمت و حفظ بناهای تاریخی، با استفاده از تکنیکهای ویدیو و

موزه‌ها - شماره ۱۳ و ۱۴

نمایش فیلمهای شانزده میلیمتری و همچنین اطلاعاتی که از ضبط صوتها پخش شوند.

۴- توضیحات و اطلاعاتی که راهنمای موزه در اختیار بازدیدکنندگان می‌گذارد.

۵- کارت پستالهایی که از نشانه‌های میراث فرهنگی ایران تهیه شده، در موزه به فروش می‌رسند.

۶- مجموعه‌های اسلاید با توضیح، که برای همین منظور فراهم شده‌اند.

۷- بروشورهایی که در اختیار بازدیدکنندگان قرار می‌گیرد.

۸- نوارهای ویدیویی که برای همین منظور فراهم شده و برای فروش عرضه می‌شوند.

۹- انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور.

۱۰- نمونه‌های ساخته شده (مولاژ) از اشیا موزه‌ای، در مقیاسهای گوناگون، برای فروش.

۱۱- فروش اشیا هنرهای سنتی که به دست هنرمندان سنتی سازمان ساخته شده‌اند.

اعزام موزه سیار به کشورهای همسایه

می‌توان این موزه‌ها را به منظور شناساندن میراث فرهنگی کشور ایران و همچنین اجرای پاره‌ای از مفاد مقاله‌نامه‌های فرهنگی، به کشورهای همسایه نیز اعزام کرد. نظر به این که در دایره هنرهای سنتی موزه‌های سیار، طبق برنامه پیش بینی شده، غالباً هنرمندان رشته‌های گوناگون هنرهای سنتی به اجرای عملی هنرها می‌پردازند، و ضمن ارائه تکنیکهای سنتی، جنبه آموزشی نیز به آن می‌دهند بنابراین، جنبه‌های مثبت ابعاد فرهنگی و اقتصادی برون‌مرزی آن کاملاً روشن است، و عملاً نیازی به توضیح آن نیست.

منابع تأمین اشیا و اسناد دواير موزه سیار:

۱- دایره باستان‌شناسی، از نمونه‌هایی که در گارگاه مولاژ سازمان از روی اشیا شاخص تهیه می‌شوند،

استفاده می‌کند. برای ارائه بناهای تاریخی از ماکت باید بهره گرفت.

۲- دایره مردم شناسی از اشیای تکراری موجود در انبارهای علمی و طبقه‌بندی شده موزه پژوهشی مردم شناسی (موزه مادر) استفاده می‌کند.

۳- دایره هنرهای سنتی از اشیای ابزار هنرهای سنتی سازمان تأمین می‌شود. بدیهی است که هنرمندان نیز مشارکت خواهند داشت.

کلیه اسناد قابل ارائه از نوع عکس، اسلاید، فیلم، نقشه، طرح، نوارهای مربوط به نواحی سازهای سنتی و آهنگهای محلی و گویشهایی که از گویشوران نواحی گوناگون ایران گردآوری شده‌اند، اسنادی مربوط به روند علمی مرمت بناهای شاخص، و سرانجام کلیه اسناد مربوطه نیز از مرکز اسناد علمی سازمان تأمین خواهد شد.

آموزش

نظر به این که هنرمندان هنرهای سنتی سازمان، غالباً همکاری تنگاتنگی با موزه سیار خواهند داشت و در چهارچوب سازماندهی موزه به طور عملی چگونگی شکل‌گیری یک شیء هنری را به بازدیدکنندگان نشان خواهند داد، لذا همین امر زمینه‌های گرایش به آموختن رادر بسیاری از جوانان فراهم خواهد کرد. مقدمات این فراگیری در همان چند روز توقف موزه در محل، شروع خواهد شد و تداوم و استمرار آن را مدیریتهای مراکز استانها عهده‌دار خواهند شد. به این ترتیب زمینه‌ای برای فعال شدن استانها در آموزش هنرهای سنتی به وجود خواهد آمد.

باتوجه به اینکه موزه‌های سیار با یاری گرفتن از نوارهای ویدیویی چگونگی بیماری زدایی از اشیای موزه‌ای و نحوه مرمت علمی آنها و همچنین نحوه بررسی، کاوش، شناسایی و مرمت بناها و محوطه‌های تاریخی را نشان خواهند داد، لذا خود همین امر فی‌نفسه زمینه آموزشی همگانی را به وجود می‌آورد. خود موزه نیز با همه ساختار نمایشی و اطلاعاتی که

خدمات جنبی موزه سیار

موزه سیار با حرکت در سراسر ایران و رفتن به روستاها و شهرهای آن، عملاً اقدام به معرفی زمینه‌های گوناگون فعالیت‌های سازمان میراث فرهنگی کشور خواهد کرد و زمینه را هموار می‌کند تا «انجمنهای میراث فرهنگی» و «انجمنهای دوستداران موزه» به وجود آیند و مردم، نهادها، ارگانها و بخش خصوصی، در مرمت، حفاظت و دادن کاربری مجدد به بناهای تاریخی و احیای آنها به طور گسترده‌ای مشارکت کنند. در واقع «موزه‌های سیار نمایندگی سیار توانای سازمان میراث فرهنگی کشور» رادر اقصی نقاط کشور به عهده خواهند داشت و این وظیفه سنگین را در نقاط محروم و دور افتاده کشور به طور مسئولانه و متعهدانه انجام خواهند داد.

موزه سیار برای معرفی هرچه بیشتر میراث فرهنگی، امکاناتی از قبیل کارت پستال، مجموعه اسلاید، اطلس پراکنندگی موزه‌های کشور، کتاب

دارد، به مثابه یک کلاس آموزشی عمل می‌کند؛ در ضمن، کل این مجموعه به بازدیدکنندگان می‌آموزد که میراث فرهنگی چیست، چه نقش تعیین‌کننده‌ای در قوام بخشیدن به هویت فرهنگی و ملی دارد و چرا و چگونه باید این میراث ارزشمند را حفظ و احیا کرد.

پژوهش

نظر به اینکه مسئول موزه و موزه‌دار و راهنمای موزه، از بین کارشناسان سازمان گزینش می‌شوند و سایر خدمه آن نیز به تدریج نسبت به موضوعات و مسایل موزه و موزه‌داری و زمینه‌های گوناگون فعالیت‌های علمی سازمان (باتشکیل دوره‌های کوتاه‌مدت به یاری مرکز آموزش عالی سازمان) توجیه می‌شوند، لذا کلیه

اطلاعاتی که در ضمن سفرها از طریق تهیه فیلم، عکس، اسلاید، نوار، طرح، یادداشتهای روزانه و حتی تهیه اشیای موزه‌ای فراهم می‌کنند جنبه پژوهشی خواهد داشت.

با امید بستن به اجرای تام و تمام این طرح، که پیامد آن اعتلای فرهنگی جامعه، تحکیم هویت و شخصیت و تمامیت فرهنگی امت و ملت ایران، مقابله با تهاجم و شبیخون فرهنگی غرب و حفظ و احیای موارث فرهنگی ایران و اسلام است. از خداوند تبارک و تعالی برای تحقق چنین هدفی انسانی طلب یاری می‌کنیم و از مسئولان و دست‌اندرکاران می‌خواهیم که عنایت فرهنگی ویژه‌ای به اجرای این طرح داشته باشند. والسلام.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی